

Uit de Dagboeken 3, 4 en 5 van H.A.F. Wieënkotter, zendeling van het NZG op Ambon en Leti (een der Zuidwester-Eilanden), 1826-1828.¹

bewerkt en ingeleid door

Chr.G.F. de Jong

Deel II

Na door het Nederlands Zendelinggenootschap (NZG) te Rotterdam tot zendingen in Indië te zijn opgeleid, verlieten Dommers,² Luijke,³ Gützlaff⁴ en Wieënkotter met echtgenote⁵ op 11 september 1826 aan boord van de Helena Christina de haven van Rotterdam. Op 6 januari 1827 arriveerden ze te Batavia, waar hun wegen uiteengingen. Gützlaff reisde door naar Riau, voor de kust van Sumatra, de overigen vertrokken na een oponthoud van enkele weken naar Ambon. Daar zouden ze onder leiding van Joseph Kam⁶ in het Maleis worden onderwezen en verder gevormd. Na verloop van tijd zouden ze onder de niet-christelijke bevolking te werk worden gesteld. Wáár dat zou zijn diende in overleg met Kam en het plaatselijke Hulpzendelinggenootschap (HZG) te Ambon te worden bepaald.⁷

Hendrik Arnold Florens Wieënkotter was een vroom en betrekkelijk welgesteld man. Hij had zijn geld in Amsterdam als broodbakker verdiend en wenste zijn vermogen ten dienste te stellen van de zending. Bij testament liet hij zijn bezittingen, waaronder een huis annex winkel op de hoek van de Passeerdersstraat en de Naaldmakersgang te Amsterdam, na aan het NZG.⁸ Nadat ze zich in 1820 bij het NZG hadden aangemeld, werden Wieënkotter en zijn vrouw, Geesjen Wieënkotter-Sieborgh, in 1823 aangenomen als zendeling-kwekelingen, waarop zij te Rotterdam tot hun vertrek van het genootschap “voltooiend onderwijs” genoten.⁹ De uitvoerige Instructie die ze meekregen¹⁰ bepaalde onder meer dat ze een dagboek of journaal dienden bij te houden, dat ze twee maal per jaar naar Rotterdam moesten opzenden.

In de afleveringen van 2002/1 en 2003/1 van het *Documentatieblad* worden in twee delen de drie bewaardgebleven dagboeken van Wieënkotter gepubliceerd, waar nodig voorzien van toelichtende opmerkingen. Wieënkotter was een scherp waarnemer, die misstanden noemde wanneer en waar hij ze zag. Het waren zowel zijn financiële onafhankelijkheid als zijn vroomheid, die hij zelf omschreef als “wettisch” en superieur achtte aan die van de meeste zijner medemensen, die hem de opvallende vrijmoedigheid verleenden, die zijn dagboeken onderscheidt van die van zijn minder gefortuneerde collega's Luijke en Dommers, wier dagboeken eveneens bewaard zijn gebleven.¹¹ Die vrijmoedigheid uit

¹ Archief van de Raad voor de Zending der Nederlandse Hervormde Kerk (voortaan ARvdZ), 29/5/C.

² A. Dommers; ca 1797-1841; NZG-zending; 1827 te Ambon; 1828 te Kisar; 1829 te Damar; 1834 te Moa.

³ W. Luijke; 1798-1886; NZG-zending; 1827-1828 te Ambon; 1828-1829 te Moa (Z.W.-eilanden); 1829-1841 te Sarai (Leti, Z.W.-eilanden); 1841 te Ambon-stad; 1842 te Haruku; 1849-1854 te Ambon-stad; 1854 te Hutumuri (Ambon); 1855 te Rumahtiga (Ambon).

⁴ K.F.A.Gützlaff; 1803-1851; NZG-zending; 1826/1827-1828 te Riau, werkzaam onder Chinezen, tevens wvd predikant; 1828-1831 te Bangkok (Thailand/Siam); 1831-1851 te Macao/China/Hongkong.

⁵ H.A.F. Wieënkotter; 1792-1828; NZG-zending; op 11 sept. 1826 in gezelschap van zijn vrouw en de zendingen Gützlaff, Luijke en Dommers uit Rotterdam vertrokken; 6 jan. 1827 aank. te Batavia; 1 april 1827 aank. te Ambon; 1828 te Serwaru (Leti), alwaar in dat jaar overleden; zijn echtgenote Geesjen Wieënkotter-Sieborgh overleed in 1829.

⁶ J. Kam; 1769-1833; NZG-zending; 1814-1815 te Surabaya (O.-Java); 1815-1833 te Ambon, wvd predikant. Gehuwd met Sara Maria Timmerman (1796-1858).

⁷ *Extract-Acten van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap (EA), 1825*, 159-160; *Idem 1826*, 254.

⁸ Zie div. stukken betreffende de afwikkeling van het testament in dit dossier.

⁹ *EA, 1823*, 44-45.

¹⁰ Opgenomen in *EA, 1826*, 249-268.

¹¹ Vgl. de Dagboeken van W. Luijke in ARvdZ 18/34; en de Uittreksels uit de dagboeken van de Zending A. Dommers, in ARvdZ 60/2.

zich in openlijke kritiek op het kerkelijke establishment met name te Ambon, waar het de bestuurders van het Hulpzendinggenootschap en zijn oudere collega Joseph Kam waren, die hij op de korrel nam. Doch ook de predikant van de Indische Kerk te Ambon, C. Ouwerda,¹² kreeg zo nu en dan een veeg uit de pan. Het beeld dat Wieënkotter's dagboeken van het kerkelijk leven te Ambon schetsen, is zowel een aanvulling op als, tot op zekere hoogte, een bijstelling van de tot op heden nog steeds bruikbare monografie van dr I.H. Enklaar.¹³ Meer in het algemeen gesproken, getuigen deze dagboeken van de niet onaanzienlijke kloof tussen het bestaande Ambonse kerkelijke leven, met al zijn ingeslepen gewoontes en aanpassingen aan de lokale cultuur van een volk dat toen al omstreeks drie eeuwen met het christendom bekend was en waarin Kam al ruim een decennium gemakkelijk zijn weg had gevonden enerzijds, en anderzijds het Noordwest-Europese piëtisme dat via het NZG en Wieënkotter en zijn vrouw in Ambon zijn intrede deed.

Van de tekst van deze dagboeken is het begin-negentiende eeuwse taaleigen ongewijzigd gelaten, dat wil zeggen dat de originele tekst wordt gegeven. Slechts enkele storende verschrijvingen zijn gecorrigeerd en enkele omissies zijn tussen vierkante haken ingevoegd. Weggelaten gedeelten, overwegend herhalingen en standaardformuleringen, zijn met – – – aangegeven, onleesbare plaatsen met [– – –]. Voor zover nodig zijn weggelaten tekstgedeelten kort samengevat en tussen vierkante haken toegevoegd.

De dagboeken 3 en 4 van Wieënkotter zijn verschenen in het *Documentatieblad* 2002/1; het laatste deel, nummer 5, volgt hier beneden. Meer delen zijn niet aangetroffen. Deel 5 vangt aan op 1 augustus 1827 en loopt door tot en met januari 1828. Het beperkt zich aldus tot de periode waarin Wieënkotter, zijn vrouw Geesjen Wieënkotter-Sieborgh en hun beide medezendingen Dommers en Luijke zich te Ambon bevonden. Pas op 25 april 1828, ruim een jaar na hun aankomst op Ambon, vertrokken ze naar de Zuidwester-Eilanden. Wieënkotter en zijn vrouw vestigden zich op Leti, waar hij op 30 juni van hetzelfde jaar overleed. Zijn vrouw stierf het jaar daarop, op 27 maart.

Uit het Dagboek nr 5

Augustus 1827. Mijn Dagboek no 3 van den 11 September 1826 tot den 31 Januarij 1827, heb ik met het schip Helena Christina van Batavia afgezonden; het vervolg van den 1 Februarij 1827 tot den 31 July des zelve jaars, heb ik van Amboina over de Post naar Holland laten paseren en op zoodanige wijze, zal ik nu het derde gedeelte laten volgen, en wel in die verwachting dat de twee eersten in de handen van onze Hoogeachte Zenders zullen teregt gekomen zijn.

1-31 Augustus. Door de genade en groote barmhartigheid Gods, genoot ik insgelijks mijne lieve Echtgenootte in deze maand eene bestendige gezondheid, lust tot het aanleeren der maleische Taal en nodige werkzaamheden. Hiernevens moet ik aanmerken, dat mijne Lieve Vrouw, hoewel ze veel met het huishoudelijke en het heel houden der Kleederen van de Broederen en ons te doen heeft, nogthans in het aanleren der Taal mij zeer voorbij gaat; toch ik hoop de Heere zal mij ook bijstaan en genade geven in het aanleeren derzelve.

De zegen[en]de en vertroostende nabijheid van onzen Heer en Zaligmaker mogt ik, na wel menigmaal door de Zonde verbeurt, dagelijks ondervinden, en zoover ik bemerken kon, mogt mijne Lieve Echtgenootte en de Broederen in hetzelfde voorregt deelen. De vruchten hiervan waren dan ook, dat wij als broeders en zusters van een huisgezin verkeerden en met het grootste genoegen onze werkzaamheden en Godsdienst oefeningen verrigten. De zegen des Heeren heeft dan ook tot hiertoe op mijne en aller werkzaamheden gerust en wij hoopen en vertrouwen, dat onze Hemelsche Vader ons denzelve verder om en door Jezus Christus zal laten genieten. Dat nu alle deze weldaden ons dankbaarheid, liefde en

¹² C. Ouwerda (Auwerda); 1798-1828; studie theol. te Groningen; 23/6/1824 te Den Haag geëxamineerd en toegelaten; 5/12/1824 bevestigd te Den Haag als predikant; 28/5/1825 aankomst te Batavia, alwaar tijd. predikant; sedert 1826 tot zijn dood op 10/11/1828 predikant van de Nederduitse gemeente te Ambon.

¹³ I.H. Enklaar, *Joseph Kam "Apostel der Molukken"*. Den Haag: Boekencentrum, 1963.

vertrouwen opgewekt hebben, zullen onze Hoogeachte en Geliefde Zenders, die ons hebben kennen geleerd, wel kunnen nagaan.

De bijzonderheden, welke met en onder ons zijn voorgevallen in deze maand zijn niet van dien aart, dat dezelve eene breedvoerige melding verdienen, dus zal ik dezelve maar kortelijk aanstippen.

De W.E.G. Heer Moorrees, waarnemend Gouverneur der Moluken,¹⁴ liet ons op den 22 verzoeken, of wij niet aan zijn W.E.G. twee dozijn vlesschen Madera wijn wilden leenen, en nadat ik dit verzoek ingewilligt had, zoo liet ons zijn W.E.G. op den 23 vragen, om op den geboortedag van onzen N[ederlandsche] Koning bij hem te willen komen ontbeiten, hetwelk wij ook niet afslaan konden. Hierdoor wierden wij dan ook verplicht, om op den 24 onze gelukwensching met de verjaring van onzen Geliefden en Hoogeachten Koning af te leggen, op de Oudiënzie die door den waarnemenden Gouverneur aan eenen ieder verleend werd.

In den Godsdienst welke na de Oudiënze en voor het ontbijt gehouden werd, kreeg een ieder toehoorder eene aanmerkelijke vrugt plichten op de schouderen, die hij als een ware onderdaan betragten moest, zoude het geluk van Vaderland en Koning en van zich zelven bevordert worden. Bij het ontbeit zullen wel bijna twee hondert menschen geweest zijn, dat dan ook afliep zoo als men gewonelijk in de oost volgens den loop der natuur zoude verwachten. Wij waren tevens verblijd, dat wij in eene volkome gezondheid mogten terug keeren en onzen God en Heer danken, voor alle die weldaden welke Hij gedeurig in alle omstandigheden aan ons schenkt.

1-30 September. Door de genade des Heeren, mogt ik met mijne Lieve Echtgenootte deze maand in volkomenste gezondheid en in de gemeenschap van onzen Heer en Zaligmaker wederom beginnen, en naar Zijne barmhartigheid ook eindigen. Alle onze werkzaamheden behielden verder hunnen gewonen behoorlijken voortgang, en wierden met den besten Zegen van God onzen Vader door Jezus Christus overvloedig bekrond.

Door de overtuiging des verstands en het gevoel des harten, dat wij de minste weldaden door onze zonden verbeurt hadden en nog dagelijks verbeuren, wierden wij gedeurig opgewekt, om God onzen vader in en door Jezus Christus onzen Heer van harten te loven en te danken, voor zulke barmhartigheden als wij dagelijksch naar ziel en ligchaam genoten. Niet minder wierden wij door onze zwakheden, behoeften en omringende verzoekingingen aangespoord tot bidden, smeken en waken, dat ons toch de Heere helpen en als zijn oogappel bewaren mogt voor alles, wat ons uit Zijne zalige en vertroostende gemeenschap mogt kunnen brengen.

Behalven dat wij gedeurig met het aankomen van het een en ander schip teleurgesteld werden, omtrend de komst of berigten der Broederen op Timor Koepang,¹⁵ mag onder de bijzonderheden gerekend worden, dat wij onder elkanderen beslooten hadden, om aan ieder Bestuurder van het hierzijnde H.Z.G. een afzonderlijk bezoek te geven. Het oogmerk hiervan was, om nader met hunne perzonen en denkwijz enz.

¹⁴ J.H.J. Moorrees; geb. te Oyen 1 april 1783, overleden te Ambon 4 sept. 1838; 1809 boekhouder, auditeur-militair, president van de Weeskamer en fiscaal te Ambon; ca 1816 vice-president Raad van Justitie te Ambon; 1817 fiscaal; 1819 hoofdadministrateur en schoolopziener; 1822 tijd. wnd civiel bestuurder na de dood van gouverneur J. Hendrik Tilenius Kruithoff; 1824 vice-president Ambons Bijbelgenootschap; 1825 president van de Raad van Justitie te Ambon; 1825 en 1827 tijd. wnd gouverneur wegens absentie van gouverneur P. Merkus; 1828 tijd. wnd gouverneur na vertrek van Merkus; 1829 belast met het beheer der pakhuizen te Ambon; 1830-1834 resident van Ternate.

¹⁵ De zendelingen G. Heijmering, J. Verhaag, J.C. Terlinden, J.E. Hoveker en F.W. Karbe waren door Kam verzocht van Kupang (Timor) naar Ambon te komen om over aller toekomstige standplaatsen te spreken. Ze arriveerden uiteindelijk op 21 maart 1828, nadat Luijke en Dommers uit ongeduld al naar Timor vertrokken waren. Beiden keerden met het vijftal terug naar Ambon. Voor de plaatsing der zendelingen bestonden twee plannen, het "plan-Ambon" en het "plan-Timor". Volgens het eerste, dat de voorkeur van het gouvernement had, dienden twee of drie zendelingen in de Minahasa of Tondano (N.-Celebes) of op de Sangir-Taloud-eilanden geplaatst te worden, volgens het tweede diende men zich, behalve op Ambon, op de Zuidwester-Eilanden te richten. Een verslag van de vergadering waar e.e.a. geregeld werd, vindt men sub 25 maart in de Dagboeken van W. Luijke, d.d. Ambon, 1828, ARvdZ 18/34; vgl. *EA*, 1828, 434-436.

bekend te worden. Het eerste bezoek legten wij af bij den Heer Hoed, die ons ook wederkerig met zijne inlandsche Echtgenooten een bezoek gegeven heeft.¹⁶

De genoemde perzoon is ook een inlander, heeft vroeger onder dienst geweest en staat thans nog in Gouvernementsdienst als sivile Amptenaar; hij is Ouderling van de hierzijnde hollandsche Gereformeerde Gemeente en mede Bestuurder van het H.Z.G.¹⁷ Hij komt trouw in den openbare Godsdienst, leid een burgerlijk leven en heeft nog al lust in den Bijbel te lezen; bijzonder in de overzetting van Professor van der Palm, die in de Taal (zooals gezegd word) zeer zuiver is.¹⁸ Over den Bijbel en deszelfs waarheden wil de genoemde Heer nog wel eens spreken, maar om kinderlijk te geloven is niet allemans werk, en uit dien hoofde geloven zij meer hunne verbeeldingen en stuurmannen dan den Apostel Paulus; zoo als het Scheepsvolk ook deed, toen Paulus naar Romen reisde. En hoe ging het hun? Thans heeft de genoemde Heer Hoed, met het sluiten van 1827, uit hoofde hij denkt dat de Heidenen toch wel zullen terecht komen – gelijk een schip zonder kompas; zoo als er velen hier varen, – buiten de prediking van het Euangelie, [voor] het Zendeling Genootschap bedankt.

Wat zal men van de Ledematen verwachten, wanneer de Voorgangers van dezelfde gedachten zijn?

Eindelijk genoten wij met elkanderen het voorregt, om onzen WEw. Ds Kam op den 22 van deze maand voor het eerst te vergezellen, naar zijne kleine barkas of schuit, waar zijn WEw. bij vernieuwing mede bezoeken wilde afleggen op de omliggende Eilanden. Nadat wij met zijne Echtgenooten en den Zendeling Buttenaar¹⁹ zijn WEw. de beste zegeningen toegewenscht hadden, keerden wij in den besten welstand en goedsmoets tot onze woning terug.

In Europa maakt men zich in het algemeen veel te groote gedachten van deze bezoeken, omtrent de hier omliggende Eilanden. Want, ga ik (zoo als ik gevraagd ben) op eenen berg van het eiland Amboina, dan kan ik met het grootste gemak alle de omliggende Eilanden met het bloote oog zien liggen, en met eenen Boot, waarmede men de Maas kan overvaren, wanneer er eene vriessche koelte waaid, laat zich met het grootste gemak en zonder eenige gevaar, alle de Eilanden bezoeken.

1-20 Oktober. Daar ik, insgelijks mijne Lieve Echtgenooten, dezelfde voorregten door Gods genade en barmhartigheid in deze dagen mogt genieten, welke wij naar ziel en ligchaam in de vorige maand genoten hadden en voor het overige nog alles bij het oude is, zoo zal ik tot dat gene overgaan, wat niet onder het alledaagsche mag of kan gerekend worden.

Door de aankomst van verscheidene schepen wierden wij wel verblijd, maar in de verwachting omtrent de overige Broederen, wierden wij bij aanhoudentheid teleurgesteld.²⁰ Evenwel kregen wij eenen lieven, hartelijken en broederlijken brief van onzen Zendeling Br. Beer.²¹ Maar de afschildering van zijne Gemeente en de daar zijnde menschen was gansch niet malsch en bemoedigend. Zijne beproevingen, die

¹⁶ Johannes Hoedt; 1791/2-1846; 1824 translateur in de Maleise taal; 1824 prov. kassier, tevens collecteur van het Klein Zegel; 1825 wnd AR van Haruku; 1826 collecteur van het Klein Zegel; 1829 1^e commies bij de pakhuizen; 1836 1^e commies; 1839 ontvanger in- en uitgaande rechten, secr. en fiscaal bij de Grote Landraad, griffier bij de Raad van Justitie; 1843 ontvanger in- en uitgaande rechten, griffier bij de Raad van Justitie, haven- en equipagemeester. Daarnaast was hij enige tijd lid van de kerkeraad van Ambon en het bestuur van het Ambonse Hulpzendingengenootschap, en vanaf 1835 voorlezer der Nederduitse gemeente.

¹⁷ H.Z.G. = Hulpzendingengenootschap; Z.G. = Zendelingengenootschap.

¹⁸ J.H. van der Palm's geannoteerde bijbelvertaling verscheen in drie delen in Leiden tussen 1820 en 1830. Over hem: J. van den Berg, e.a., red., *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, (4 delen, Kampen, 1983-1998) I, 240-242.

¹⁹ H.N. Buttenaar; ca 1788-1833; NZG-zending; 1818-1820 wnd predikant te Surabaya, O.-Java; 1820-1825 zending te Makassar; 1825 benoemd te Ambon voor werk onder de "verlaten en dieponkundige Christenen", zie Kerkeraad van Batavia a. HC, 8/101825, nr 8, AK/DB 92. Zijn laatste levensjaren sleet Buttenaar te Makassar op een pensioen van de kerkeraad te Batavia, *EA 1831*, 125; *EA 1834*, 341.

²⁰ Zie noot 15.

²¹ J.J. Bär; 1786-1851; NZG-zending; 29/4/1823 aank. te Batavia; 1823-1825 taalstudie te Ambon; 1825-1841 Kisar (of Makisser, Z.W.-eilanden); 1841-1843 te Ambon-stad; 1843-1846 te Wai (Ambon); 1846-1851 te Poka (Ambon) in ruste.

hij daar uitstaan moet naar ziel en ligchaam, behoeven lang niet onder de gemakkelijksten voor den Christenen en Zendeling gerekend [te] worden. Want, op steenrotzen bij aanhoudentheid te ploegen, van ware Christenen geheel ontstookten te zijn en op een dor Eiland te zitten, waar menigmaal hongersnood komt en dan nog geen toevoer van belang te bekomen, valt hem, behalven het anderen te beurt; en evenwel roemd hij in de genade van onzen Heer en Zaligmaker, maar gezins in de hulp of gunst van menschen.

Daar wij nu aan ons reeds genoemde besluit aanmerkelijk voldaan hadden, om de Bestuurderen van het hier zijnde H.Z.G. een bezoek te geven, zoo hadden wij dan ook in deze dagen het genoeg, den Heer Rijkerschoef²² en Bernhard²³ wederom in ons midden te zien. Onze gesprekken gingen meestal over hetgeen zoo dagelijks op Amboina voorvalt; en terwijl men zich eenen God en Zaligmaker vormd naar eigen goeddunken of willekeur, zoo moet men vreezen iets tot wezenlijk heil te opperen of uit den Bijbel voor te stellen.

De genoemde Heeren zijn Inboorlingen en staan ook in gouvernementsbetrekkingen. Zij worden al mede onder de verstandigsten en wijsten alhier gerekend; doch ik vrees, wanneer de wijsheid en het verstand niet nader door den Geest van Jezus Christus, Gods Zoon, geheilgd word, dat het hen zal gaan als die wijzen en verstandigen welke door het Dwaze en Zwakke Gods zullen beschaamd worden I Cor. 1 vs 19.

De Heer Rijkerschoef is Ouderling van de Hollandsche Gemeente, mede Bestuurder van het H.Z.G.. Met het eindigen van 't jaar heeft de genoemde Heer daarvoor bedankt en de bijdraging ingetrokken, word toch niets van uitgevoerd, zeggen zij. Wie zal hen met daadzaken in de Moluken tegenspreken? Hij is een neef van onzen Ew. Ds Kam; en de Heer Bernhard, behoord mede onder de Bestuurderen van het H.Z.G. alhier.

Het zoude voor het lid eene eere zijn, wanneer niemand zich verder uitstreckte, dan hij zich dekken konde, toch dit gebrek heerscht maar al te veel; en ik vrees, dat het Hoofd vele Rentemeesters vinden zoude, waarvoor Luc. 16 vs 10-11 toepasselijk zoude zijn en onder het oog zoude houden.

21-31 Oktober. Door de onverme[e]nde liefde Gods, mogt ik, insgelijks mijne Lieve Echtgenoot, eene bestendige gezondheid van God onzen Vader genieten, en onze werkzaamheden, zoowel in het huishoudelijk als in het aanleren der Taal, met lust voortzetten. De broederlijke gemeenschap in het uitoefenen van den dagelijkschen Godsdienst enz., mogten wij onderhouden en de gemeenschap van onzen Heer en Zaligmaker, met den zegen des Allerhoogsten, genoten wij naar Zijne barmhartigheid gedeurig.

Wanneer ik tevens op Amboina wezenlijk voedzel voor mijn geloof, vertrouwen en arm Zondaars harte wil hebben, zoo moet ik tot de wezendlijke Bron of naar mijnen boekenkas of in de eenzaamheid keren, want, bij het draf zonder koren, kan en wil ik even zoo min leven, als de verloren Zoon. Dit is dan ook de oorzaak, waarom in menigmaal op den dag des Heeren uit den voormiddaags Godsdienst te huis blijve, en waarlijk, de zegen des Heeren is mij even min in de eenzaamheid ontgaan, als ik mij menigmaal in de Kerk bezondigt heb.

²² A.H. Rijkschroeff; 1798-1850; 1824-1829 provisioneel dir. van de Wisselbank, tevens (tot 1826) secr. van de Wees- en Boedelkamer; 1825 lid en vanaf 1839 president van de Raad van Justitie en (tot 1828) dir. van het Verwisselingskantoor; 1827 1^e commies; 1832 tevens wnd fiscaal bij de Raad van Justitie; 1835 kassier en pakhuismeester; 1839-1850 AR van Ambon, tevens gouvernementssecr.; 1841-1842 wnd gouverneur van de Molukken; vanaf de oprichting in 1828 lid van de Subcommissie van Onderwijs te Ambon; tevens lid van het bestuur van het Hulpzendinggenootschap te Ambon.

²³ J.E. Bernard; 1824 1^e commies ter Administratie, tevens secr. Kollegie voor Huwelijks- en klein Gerechtszaken; 1825 1^e commies ter Administratie; 1827 commies ter magistratuur; 1832 tevens wnd magistraat en president van de Gewone Landraad; 1835 havenmeester, tevens griffier, secr. en fiscaal bij de Grote Landraad; 1836 ontvanger, tevens secr. en fiscaal bij de Grote Landraad; 1837 tevens griffier van de Raad van Justitie; 1839 alg. ontvanger en pakhuismeester, tevens lid van de Raad van Justitie; 1847 lid van de Raad van Justitie, tevens AR Hila en Larike, tevens president van de Gewone Landraad, ambtenaar van de burgerlijke stand, fungd. notaris en vendumeester; 1848-1854 AR Hila en Larike, tevens president van de Gewone Landraad, ambtenaar van de burgerlijke stand, fungd. notaris en vendumeester. Lid van het bestuur van het Hulpzendinggenootschap te Ambon.

Op den 24 hadden de Inwoners van Amboina met ons het genoegen, dat de Gouverneur Merkus²⁴ van Batavia in de volmaakste gezondheid in ons midden terugkeerde. Des morgens om 9 uur werd zijn Wel E.G. met volle statie, onder het schoonste Mozijsk en onder eene menigte kanonschooten van het Schip in het Fort geleid, waar zijn Wel E.G. terstond voor eenen ieder Oudiënsie verleende. Wij, namelijk Br. Dommers, Luijke en Wieënkotter, gingen dan ook tot zijn Wel E.G. om onze deelneeming te kennen te geven over de behouden aankomst; terwijl wij daarbij beloofden, aan den Gouverneur, hem nader met onze Zaaken bekend te maken. Na eene zeer vriendelijke ontvangst en afscheid keerden wij naar onze woning terug.

Op den 29 voldeden wij aan de beloften, die wij bij de aankomst van zijn W.E.G. gedaan hadden. Br. Dommers wiens beurt het was, deed de voorlopige aanspraak en rijkte tegelijk zijne Instructie ter lezing over, om daardoor zijn W.E.G. met onze Missie volkomen bekend te maken. Nadat ons de Gouverneur alle hulp en bescherming beloofd had, zoo maakte ons zijne W.E.G. bekend, dat hem de brief, welke door den Resident van Timor²⁵ aan den Commissaris Generaal²⁶ op Batavia gezonden was, omtrent de aankomst der Broederen terhand gesteld en de zaak verder aanbevolen was; en toen wij ons genoegen daarover te kennen gaven, zoo beloofde ons zijn W.E.G. bij eene volgende gelegenheid, den brief te willen voorlezen. Zijn W.E.G. had zich reeds zeer verblijd toen hem op Batavia ter ooren was gekomen, dat deze nieuw uitgekomenen Zendelingen geheel voor rekening van het N.Z.G. waren; en de Gouverneur gaf thans nog zijne goedkeuring daarover te kennen, en zoowel voor onze perzonen als de zaak zelfs zoude het beter zijn.

Toen ons evenwel zijn W.E.G. vroeg of wij niet eenen brief van onze Zenders aan den Gouverneur der Moluken hadden medegebragt, zoo zouden wij haast in de verlegenheid geraakt zijn; toch, hoewel wij dit met neen beantwoorden moesten, zoo zijden wij, dat wij zeker eenen aanbevelingsbrief zouden medegebragt hebben van den waarnemenden Gouverneur Schase,²⁷ waar wij eenen aanbevelingsbrief van onze Zenders aan overgegeven hadden,²⁸ wanneer niet de Gouverneur der Moluken dagelijks bij ons vertrek op Batavia was verwacht geworden. Hierop antwoorde zijn W.E.G. dat hij ook reeds met onze zaak en perzonen op Batavia eenigzins was bekend geworden; en de vraag, naar eenen brief uit Holland, is er maar zoo eens uitgevallen, zijde zijn W.E.G. ten slotte.

Eindelijk moet ik nog mededeelen, dat onze goede Br. Beer, Fonk²⁹ en Buttenaar geheel van het Gouvernement ontslagen zijn en volstrekt geen inkomen meer van hetzelfde hebben; maar zoo als ik vernomen heb, kunnen zij toch wel wederom geplaatst worden, door behulp van Ds Lenting³⁰ of door het Hulp Z.G. op Batavia. Toch waarschijnlijk niet in de Molukken, maar op Java, Makasser en elders.

November. Daar nu tevens dit berigt Ds Kam niet onbekend gebleven is, zoo heeft zijn W.E.G. de twee eerst genoemden, Br. Beer en Fonk, die ook getrouwd zijn ten huize van Domine, profisineel aangenomen

²⁴ Gouverneur P. Merkus, 1822-1828.

²⁵ J.A. Hazaart. Zie P.H. van der Kemp, "Hazaart's ontslag en herstel als resident van Timor in 1818-1819", *Koloniaal Tijdschrift*, jrg 6/1 (1917) 1-18, 181-198.

²⁶ L.P.J. Burggraaf du Bus de Gisignies, 1826-1830.

²⁷ Petrus Theodorus Chassé; vervulde sinds de nadagen van de VOC gedurende 51 jaar verschillende hoge functies bij het landsbestuur van Indië, waaronder Raad van Indië; zijn laatste was fd luitenant-gouverneur-generaal (1826-1829). Zie P. Mijer, *Jean Chrétien Baud*, (Utrecht: Kemink & Zoon, 1878) 102.

²⁸ Noot van Wieënkotter: "onze Instructie zegt, dat wij een aanbevelingsbrief op Batavia moeten overgeven, aan den Gouverneur; wij hebben tevens genen bij ons vertrek ontvangen, en dus konden wij hem ook niet afgeven." Dat was bepaald in art. 3, zie *EA*, 1826, 252.

²⁹ J.C. Vonk; 1788-1839; 1823 te Ambon (taalstudie); 1824 te Kaibobo (Ceram); 1837 oneervol ontslag.

³⁰ D. Lenting; 1789-1877; 1813 proponent te Haarlem; aug. 1816 benoemd tot predikant in Ned.-Indië; 1817 predikant te Semarang, nam als veldprediker deel aan de strafexpeditie die uitgezonden werd om een opstand op Saparua te onderdrukken; 1818-1819 bezoek aan Banda (Notulen kerkeradsvergaderingen Banda, AKB 396) en Amurang; 1822 te Batavia, tevens secretaris van het Javaasch Medewerkend Zendelinggenootschap aldaar; 1835 repatriëring, verlof, woonachtig te Zutphen; 1838 gepensioneerd (Indisch pensioen); 1839 predikant te Zeist; 1855 ambt neergelegd, woonde vervolgens te Voorst; zie ook Enklaar, *Joseph Kam, s.v.; Biografisch Lexicon*, II, 305-306.

voor rekening van het N.Z.G. te willen onderhouden. De Zending Buttenaar is tot nog toe op Amboina, vereet en verslaapt ieder maand 50 gulden bij Ds Kam, ziet dagelijks met smarte uit naar gelegenheid om naar Makasser te komen, en vervolgens zal hij naar Holland zoeken te komen.

1-30 November. Daar ik nu tot hiertoe naar ziel en ligchaam in de oude voorregten mogt deelen en overigens zoover het mij bewust is, alles naar gewoonte zijnen loop heeft behouden, zoo zal ik terstond overgaan om het een en ander uit mijne dagelijksche aantekeningen mede te deelen!

Op den 7 hoorden wij tot ons leedwezen, dat het Schip Helena Christina bij de terugkomst van Batavia op de Noordkusten gestrand was; maar tot onze blijdschap vernamen wij ook, dat de menschen zouden behouden zijn. Hoewel wij smarte hadden over deze treurige tijding, zoo mogt dezelve ons tevens ook opleiden tot ware dankbaarheid. Want, was het niet onze God en Vader en onze Heer Jezus Christus, die ons voor alle gevaren en onheilen bewaard hebben? Was niet het Schip met deszelfs bevolking de middelen, die ons onwaardigen maar evenwel bevoorregte, moesten overbrengen in een vreemd land? En wederom moest het Schip vergaan bij de terugkomst en niet bij den uittogt? Ja, bij deze herinneringen moest het harte van dankbaarheid en bewondering overvloejen, of wij zouden steenen geweest zijn.

Op den 9 ontving ik eenen brief van het Hoofdbestuur van het Javaansch Hulp Z.G., ondertekend door den Wel. E.G. Heer Buiskes³¹ en den Secretaris Ds Lenting. De hoofdzakelijke inhoud bestond in het vriendelijke verzoek, om de volgende vijf vragen te willen beantwoorden.

1. Bestaat er te Amboina werkelijk een Zendelings Genootschap?
2. Zijn er van de oude Zendingen eenige op wagtgeld gesteld? Zoo ja, wie?
3. Op hoeveel is dit wagtgeld bepaald, en ontvangen zij ook van elders eenigen onderstand of toelage?
4. Hoe is het gedrag van deze alzo op wagtgeld gestelde Zendingen?
5. Zouden zij ook geschikt zijn om onderwijs te geven in de Christen Gemeenten te Makasser, Padang en Benkoelen?

Hoe gaarne ik van de beantwoording ontslagen ware geweest, nothans durfde ik niet nalaten aan hun vriendelijk verzoek, zooveel mij doenlijk was, te voldoen; maar of het voldaan zal hebben en welke uitwerking hetzelfde gehad heeft of hebben zal, weet ik tot nog toe niet. Mijne beantwoording is letterlijk aldus:

De eerste vraag moet ik met ja beantwoorden. Want alhier is een maandelijks Biduur, dat nooit overgeslagen word, alhier zijn jaarlijksche contriberende Leden, Bestuurderen en een Fonds.

Op de tweede vraag moet in Neen antwoorden. Want, Br. Beer op Makisser heeft ons geschreven dat zijn inkomen reeds voorlang opgehouden had en van wagtgeld wist hij toen nog niets. Br. Vonk op Kajbobo deeld in hetzelfde lot; maar Br. Buttenaar heeft bij zijne aankomst op Amboina nog maandelijks gehad *f* 150 wagtgeld. Met het vertrek van den Gouverneur naar Batavia, is hetzelfde vermindert tot *f* 75, en bij de terugkomst van zijn Wel. E.G. is hetzelfde geheel ingetrokken.³² Dus zijn de drie genoemde Broederen, zoover het mij bekend is, thans geheel zonder eenig inkomen of onderstand.

Daar nu de beantwoording van de derde vraag in de tweede opgeslooten ligt, zoo zal ik tot de vierde overgaan. Het gedrag van de Br. Beer en Vonk, is mij perzoonlijk niet bekend, maar wij hebben alhier goed getuigschriften daarvan ontvangen; bijzonder van den eerstgenoemden. Broeder Buttenaar, die met 9 of 10 slaven van Makasser alhier is aangekomen, heeft, nadat hij zes maanden aan de Maleische Taal werkzaam is geweest, naar zijn genoegen geleefd, zonder iets wezenlijks uitgevoerd te hebben. Als Zending zouden wij wel van het verwachten, dat hij iets werkzamer, meer eenvoudiger en van harten nederiger mogt zijn.

Eindelijk, het is voor mij, als iemand die pas in de Oost komt en met den algemenen en bijzonderen toestand der Gemeenten niet bekend is, ondoenlijk deze laatste vraag te beantwoorden. Doch wanneer ik

³¹ G. Buiskes, voorzitter van het Javaasch Medewerkend Zendingengenootschap en vice-president van het Bijbelgenootschap te Batavia, C.F. Gronemeijer, *Gedenboek van het Nederlandsch Bijbelgenootschap 1814-1914*. (Amsterdam, 1914) 57.

³² Bedoeld is Merkus, die begin 1827 naar Batavia ging en in oktober van dat jaar te Ambon terugkeerde.

in aanmerking neeme, de verlichting des H. Geestes, de ware bekering des harten waarvan zij in Europa krachtige blijken gegeven hebben, het onderrigt wat zij vele jaren van godsvrugtig en geleerde Mannen ontvangen hebben, de onderzoekingen en beproevingen die zij in vele opzigten ondergaan hebben van veranderingen en enkele perzonen, zoo zoude ik geenzins voor mij zelve durven te twijfelen aan hunne bekwaamheid, om eene Christelijke Gemeente te kunnen onderwijzen. Maar als het onderwijs geschieden moet in uitvoerige en welsprekende Redevoeringen, zoo vreze ik zeer of zij wel voldoen kunnen. Want, zij zijn van hunne jeugd daartoe niet opgeleid, maar zijn eenvoudige van God geroepene menschen, die de waarheden des Bijbels wel zullen en kunnen naar behooren voorstellen.

Daar het nu wel te verwachten is, dat alle berigten der Zendelingen uit de Oost niet overkomen, zoo zal ik ook nog iets uit eenen brief van Br. Gützlaff, dien ik ook in deze dagen van Batavia ontvangen heb en van den 4 April gedagtekend is, mededeelen. Hij (namelijk Gützlaff) schrijft ons, dat hij eene volkomene gezondheid genoten heeft en op het punt staat, om naar het eiland Riouw te vertrekken, waar hij met Broeder Wenting³³ profisineel zal werken, tot van Sumatra nader berigten ingewonnen zijn (volgens het berigt van Ds Lenting). De Zoon van den Menister Elaut³⁴ heeft hem tot deze Zending verzogt, en niet alleen allen onderstand belooft maar ook reeds bewezen. Ter dezer plaats vind hij gene Christenen, maar Chineezen, Alfoeren en Maleiers.

Br. Medhurst³⁵ heeft thans verscheidene maadregelen ter verder verspreiding van het Euangelie getroffen. Hij zal met mij (zoo schrijft Br. Gützlaff) binnen drie of vier maanden eene reis naar Banka, Siam en Borneo doen. Ik wenschte ook wel nog naar Cochinchina te gaan. Overal waar wij komen, zullen wij het woord der goddelijke predigt door woord en geschrift verspreiden. Dit gaat in de Oost nogal, maar hen 't zelve te doen verstaan in hunne taal, te leren geloven en betragten, is zoo gemakkelijk niet, als gezegt. Ik kan nu reeds een wijgig Chineesch³⁶ stamelen en hoop met de hulp des Heeren binnen de vier maanden, die ik te Riau geheel onder de Chineezen wensch te slijten, tot de verkondiging van het Euangelie mij eenige bekwaamheid te verwerven. Of ik van deze groote reis, waartoe mij waarschijnlijk het Bijbel Genootschap het geld zal geven, terugkeer weet de Heere, die ons zend. Wij zullen zeer lang uitblijven, altijd onder Mahomedanen en Heidenen leven en eerst dan terugkeren, wanneer wij eenige Landen met het Euangelie hebben vervuld.³⁷ Indien ik nog zoude naar Japan gaan, waartoe zich waarschijnlijk niet alleen gelegenheid zal aanbieden, maar ook het uitzigt op nuttigheid ligt opgesloten, zal ik dit aan U melden, voor het eerst zal dit echter nog niet geschieden.

Behalven dat wij op den 23 het school Examen van de Hollandsche School met het grootste genoegen hebben bijgewoond, moet ik nog ten slotte melden, dat ons op den 25 de W.E.G. Gouverneur Merkus, voor het eerst door een eigenhandig briefje, dat zeer vriendelijk ingerigt was, verzoeken liet, om toch des avonds bij zijn W.E.G. te willen doorbrengen.

Hoewel wij nu reeds gehoord hadden, dat er eene partij zijn zoude, waar onderscheiden Heeren en Damens komen zouden, nothans hadden wij armen en zwakken geene kracht genoeg om het eerste en zeer vriendelijke verzoek van den W.E.G. Gouverneur, op den dag dien God gerust, geheiligd en gezegend heeft van de hand te wijzen. Had ik tevens naar mijn gevoel des harten gehandelt en niet naar de

³³ H. Wentink; geb. 1797; NZG-zending; 1827- ca 1833 te Riau, tevens wnd. predikant; ca 1844 te Parepalam (Batavia); ca 1848-1849 te Depok.

³⁴ Mr T.C. Elout (1767-1841) was van 1824 tot 1829 minister van Marine en Koloniën.

³⁵ De Engelse zending te Parapatan, nabij Batavia, stond van 1821 tot 1843 onder leiding van W.H. Medhurst. Deze werkte overwegend onder de stadsbevolking van Batavia. Vanaf 1828 werd hij bijgestaan door W. Young. Met het vertrek van Medhurst en Young in 1843 hield deze zending op te bestaan. Zie R. Lovett, *The History of the London Missionary Society 1795-1895*. (2 Delen. Londen: Henry Frowde, 1899), II, 438.

³⁶ Noot van Wieënkotter: "In de 6 weken die wij op Batavia met hem hebben doorgebracht is Br. Gützlaff nog niet zoover gekomen, dat hij twee woorden bij het lezen zuiver kon uitspreken. Dus zijn de vorderingen in eene grote maand zeer groot en ongeloofbaar voor ons."

³⁷ Noot van Wieënkotter: "Tegenwoordig gaat dit gemakkelijker dan in de tijden van Paulus, toen nog niets gedrukt was; Paulus verspreide de waarheid in de harten, maar thans word het meestal gedaan op papier."

verstandelijke overweging, zoo zoude ik zeker met een ongekwetscht geweten in onze wooning beter voor mijn hart gehad hebben, dan op de vrolijke partij, doch het moest zoo en kon niet anders naar het verstandelijk en gemeenschappelijk overleg.

Bij onze aankomst en verblijf aldaar, heeft ons zijn Wel E.G. bij uitstek vriendelijk en met toegenegenheid behandelt; en toen ik om 11 uur aan zijn W.E.G. verzocht, met overeenstemming der Broederen, dat ons niet kwalijk mogt genomen worden, wanneer wij, om het Gezelschap niet te stooren, in stilte tot onze wooning terug keerden, uithoofde de tijd ons niet langer toeliet te blijven, kreeg ik van zijn W.E.G. ten antwoord: Br. Wieënkotter, gij zult mij een groot genoegen aandoen, wanneer gij met uwe Echtgenooten en andere Heeren blijft eeten. Hierop antwoorde ik dat ons dit te lang zoude ophouden.³⁸ Hierop kreeg ik ten antwoord terug: terstond Zal ik de tafel gereed laten maken en zeer kort daaraan vertafelen. De Gouverneur deed aan zijne beloften stand, 12 uur zat het gansche Gezelschap aan de tafel en tot verwondering van elk een, was om 1 uur alles afgelopen; en een ieder zocht wederom zijn vermaak, hetzij in het dansen of spelen.

Eindelijk, nadat ons de Gouverneur met allen vriendelijken en bescheiden aandrang na de tafel gedwongen had, dat wij van zijn eigen rijtuig gebruik moesten maken om naar huis te komen, zoo wierden wij, namelijk Wieënkotter met zijne Echtgenooten (want Br. Dommers en Luijke waren reeds eenige oogenblikken vooraf tot mijn grootste genoegen naar huis gewandeld, wat zij bij de inwilliging om het rijtuig te gebruiken bedongen hadden) door den Gouverneur, onder de hartelijkste dankbetuiging voor dat wij aan zijne begeerte voldaan hadden, in het rijtuig geleid, en vertrokken naar onze wooning terug, waar wij nog veel eerder inkeerden dan Br. Dommers en Luijke.

December 1827, 1-20. Wanneer wij overeenkomstig Gods licht, liefde, genade en barmhartigheid, die ons geschonken is en nog bij den dag overvloedig geschonken word naar ziel en ligchaam spraken, leefden en werkten, zoo vreze ik, dat wij als de grootste dweepers bestempeld zouden worden en niet weinig vijanden bekomen. Maar terwijl wij niet naar Amboina gezonden zijn om als Zendelingen te werken,³⁹ zoo zwijgen wij maar zooveel het ons doenlijk is op alles stil, maar bidden des te vuurriger, dat God bij ons en in ons mag wonen blijven en dat Hij zijnen H. Geest mag uitstorten, op voorgangers, Gemeente en overige volkeren, die zich hier nog overvloedig bevinden en voor eenen Zending genoeg werk zouden opleveren. Door de overvloedige weldaden des Heeren worden wij dan ook gedeurig opgewekt, om onzen God en Vader en den Heer Jezus Christus te loven en te danken; en zetten onze werkzaamheden, zoowel in het huishoudelijke als in het aanleren der maleische Taal met blijdschap en lust voort.

Op den 4 ging Br. Dommers, Luijke en Wieënkotter in het gezelschap van Ds Ouwerda, eenen Diaken van de maleische Gemeente⁴⁰ en onzen maleischen Meester, de bergen tot eene uitspanning en voor de gezondheid beklimmen. Nadat wij een geducht nat pak van het klimmen der bergen bekomen, ons wederom verschoond en het ligchaam verkwikt en gesterkt hadden, zoo was onze bezigheid op de bergen, wilde vogelen enz. te vangen of te schieten en Gods grootheid en liefde, die zich overal vertoonde, moesten wij met een dankbaar harte bewonderen en aanbidden. Nadat wij dus doende het grootste genoegen met en onder elkanderen gemaakt hadden, zoo keerden wij met het vallen van den avond in de volmaakste gezondheid, met blijdschap en dankbaarheid tot onze woning terug; en de spoedigste vruchten van dezen tocht waren, dat ik de drie volgende dagen geducht vermoeid was en gewaar werd, dat de krachten in deze landen van den mensch niet vermeederen.

³⁸ Noot van Wieënkotter: "Gewoonlijk word eerst om 1 of 2 uur gegeten en om 4 uur geëindigt."

³⁹ Noot van Wieënkotter: "Wanneer de Zendelingen het regt hadden in de Oost op alle hoeken en straten en op ieder plaats 't Euangelie te verkondigen, zoo twijfel ik niet, of daar zoude nog her en daar eene ziele tot Christus kunnen gebragt worden, en hun lust en ijver zoude tot de Zaak zelfs niet makkelijk ver[— —]. Of is eene Ziel der Europeanen niet van dezelfde waarde als der Heidenen."

⁴⁰ Beter: het Maleise deel van de gemeente. Te Ambon was één gemeente met één kerkeraad, die om praktische redenen in twee delen verdeeld waren.

[Van de zendelingen op Timor hebben we geen enkel bericht ontvangen, zodat we niet weten wat we doen moeten: op Amboina blijven of naar Timor vertrekken. Ik zal dit probleem in zes vragen aan Kam en J.B. Timmerman⁴¹ voorleggen.]

Behalven dat wij in deze dagen nog een bezoek hebben afgelegd bij den W.E.G. Gouverneur, waarvan ik de mededeeling aan de Broederen zal overlaten, moet ik nog melden, dat ik op het bericht van Ds Kam, dat de voorgestelde vragen gemakkelijk zouden worden opgelost en de Broederen, volgens de gedachten van zijn W.Ew. Ds Ouwerta en den Heer J.B. Timmerman, die volgens de gedachten en berigten van Ds Kam met zijn gehele huis den Heere vreest en lief heeft,⁴² gerust konden op Amboina blijven, besloot, om eene reis waar ik thans schone gelegenheid toe had naar het Eiland Banda te maken, om onzen ouden Br. Finn⁴³ eens te zien en te spreken.

Nadat ik nu met den Kapitein Morning, die van het Gouvernement ingehuurd was om een vracht Rijst naar Banda te brengen, omtrent de vracht eens geworden was, zoo ging ik op den 20 des avonds om 6 uur met den Zendeling Butternaar die ook Br. Finn een bezoek wilde geven, aan boord van het Schip, om den zelden avond nog de Ree van Amboina te verlaten.

21-31 December. In eene volkomene gezondheid verlieten wij op den 21 des morgens om 7 uur de Ree van Amboina en kwamen op den 23 des morgens te 11 uur in denzelfden welstand, zoo als wij onze woonstede verlaten hadden, op het Eiland Banda aan. Daar wij nu geheel onverwachts bij onzen Br. Finn de deur in kwamen, zoo vonden wij hem tot ons leedwezen niet alleen ziek, maar in het aangezichte met kalk besmeerd, op eene inlandsche wijze gekleed en in eene houding of gedaante, als wanneer hij reeds 60 jaren bereikt had; en waarlijk, bij deze vertoning van eenen man die eerst 38 jaren telde, was het ons, nadat wij de eerste welkomst afgelegd hadden, onmogelijk het lagchen en gekscheren te laten. Evenwel was onze Br. Finn met ons bezoek zeer vereert en verblijd en zijne lieve Echtgenoot van 28 jaren, die een wijzig hollands spreekt, toonde ook alle blijken van vergenoegdheid, in het liefderijk en gulle verzorgen van alle onze behoeften.

Daar wij nu deze dagen, behalven den laatsten van het jaar, op het Eiland Banda en wel meest ten huize van Br. Finn hebben doorgebracht, zoo zal ik het een en ander nog nader aan onze Zenders mededeelen, evenwel van het Eiland, deszelfs schoonheden en onaangenaamheden zal ik niets melden, uithoofde dit reeds al te veel bekend is.

Br. Finn heeft zooveel wij bemerken konden een zeer genoegelijk leven met zijne werkzame, vriendelijke en bescheidene inlandsche Huisvrouw, die hij zeer bemind en gadeslaat, binnen en buiten het huis. Hij heeft vier slaven, drie slaven kinderen en eenen jongen van 7 jaren van Europesche ouderen, dien Br. Finn aangenomen heeft om groot te brengen, die goed hollandsch leest, schrijft en spreekt, maar de maleische Taal kan hij evenmin als onze Br. Finn. Dat van dezen jongeling eenen goeden onderwijzer en medehelper zoude kunnen gevormd worden, is zonder twijfel, doch Br. Finn wil dit niet. In zijn tamelijk groot huis, waar hij 40 gulden per maand in verwoond en op zijn verwaarloost Erf achter het huis had hij 3 honden, bijna 100 stuks pluim gedierte en 1 wit paard, waar de waarnemende Predikant des zondaags morgens mede naar den Predikstoel draaft en nu en dan een toertjen mede rond maakt. Behalven dat Br. Finn zeer slorderig in en buiten het huis gekleed gaat en ook den Predikstoel daaromtrent niet ontziet,

⁴¹ J.B. Timmerman; 1790-1846; 1824 griffier van de Raad van Justitie; 1824 ontvanger van de collaterale successiën; 1825 tevens secr. van de Raad van Justitie; 1829 lid van de Raad van Justitie; 1832 tevens president van de Wees- en Boedelkamer; 1838 AR van Hila en Larike, tevens fd notaris en vendumeester. Begraven te Hila.

⁴² Noot van Wieënkotter: "Zie bericht 1823 p. 89. Zoodanige berigten, worden op Amboina met daadzaken tot leugens gemaakt; en het Genootschap krijgt daardoor geen goeden naam, veel minder de Zendelingen. Want zij schrij[ven] leugens, word gezegt, en wie zal en kan het tegenspreken?" Dit door Wieënkotter bekritiseerde compliment van Kam aan het adres van Timmerman is uit een brief van Kam van 1 mei 1822 aan het Hoofdbestuur, zie *Berigten en brieven, voorgelezen op de maandelijksche bedestonden van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap voor het jaar 1823*. (Rotterdam, [1824]), 85-90, spec. 89-90.

⁴³ J. Finn; ca 1789-1853; 1819-1820 tijd. te Amboina; 1820-1841 wvd predikant te Banda.

heeft hij eene oudoriteit aangenomen, die wel bij eenen ouderwedschen dorps Predikant te vergelijken zoude zijn, wanneer de bekwaamheden aan Finn maar niet ontbraken en aan den genoemden Predikant, eenen zwarten en grooten stok met eenen geduchten gouden knoop dien Br. Finn draagd, wanneer hij bezoeken aflegt of wandelen gaat.⁴⁴ Dit een en ander geeft dan ook aanleiding, dat zijn W.Ew. menigmaal belacht en voor de gek gehouden word, wanneer Br. Finn hier of daar moet komen. Hij geeft gaarne vermaningen in huis en bij de wegen, sprak veel over zijne kleine school en werkzaamheden die hij als waarnemende Predikant moet verrigten en vergeet daarbij niet te zeggen, welke liefde bewijzen hij aan de Gemeente, enkele perzonen en aan onzen Br. Beer gedaan had,⁴⁵ nog doet en doen wil; maar eene geestelijke en teer godsdienstige gesteldheid des harten, noch eenigen huiszelyken Godsdienst, vond ik ten zynen huize niet.

Van den inwendigen en uitwendigen toestand der Gemeente op Banda sprak Br. Finn geenzins met lof maar schilderde alles zeer treurig af; en zooveel wij in de Feestdagen bemerken konden en bij ander omstandigheden gehoord hebben, ziet het lang niet te best met de Gemeente aldaar uit. Doch wanneer aldaar twee Zendelingen konden werkzaam zijn, die een warm harte voor onze Verlosser en de arme menschen bezaten, aan een levendig geloof in Christus geen gebrek hadden en van het Gouvernement niet afhankelijk zijn, zoo zouden hier onder den Goddelijken zegen vele slaven, bannelingen, Schineezen, Mahomedanen en naam Christenen, voor Jezus Christus onzen Heer, Gods eeuwigen, eenigen en eigenen Zoon, kunnen gewonnen worden.

Bij de overvloedige verkwikkingen naar het ligchaam, welke wij van onzen Br. Finn en zijne Echtgenootte ontvingen, hadden wij het voorregt dat hij zich rond, veel en vertrouwelijk aan ons mededeelde; en uit dien hoofde liet hij ons dan ook verscheidene brieven van Br. Beer, Lammer⁴⁶ en Ds Kam lezen en afschrijven, insgelijks rekeningen van den W.Ew. Ds Kam. Maar wat ik daaruit vernomen en op het papier heb, zal ik voor eerst bewaren en evenwel zorg dragen, dat ik alles zoo vreeszelyk duur niet betalen hoef, als onze Br. Beer op Makisser, dien door het zoogenaamde Zedelings Schip het een en ander toegezonden word, wanneer hetzelve naar de Aroosche Eilanden vertrekt om voor Domine te handelen. Waarlijk ik heb het gedult en de lijdzaamheid der hier zijnde Zendelingen, volgens hun zegen en inhoud der brieven moeten bewonderen maar geenzins geprezen. Uit hoofde in Holland hun de Kam van het hoofd was afgenomen en in de Oost hadden weder laten opzetten, zoo zegt een ieder.⁴⁷

Hetgeen de Europeänen van onzen Br. Finn niet aanstond, was de Jaloersheid omtrent zijne vrouw; gierigheid die hij aan de dag leide, omdat hij gene partijen wilde geven en geld lenen; kluizenaarschap, omdat hij weinig uitging en niet dagelijks in hunne gezelschappen verkeren wilde en dar Br. Finn veel zonden en ongerechtigheden in het een en ander ziet, staat velen zoo niet allen tegen. Alle deze gezegden kunnen naar mijns bedenken in onzen Broeder goed gedult worden, uithoofde de Kinderen dezer wereld argelistiger zijn dan de Kinderen Gods, maar verblijdent was het voor mij, dat niemand op Banda eenige aanmerking kon maken omtrent zijn zedelijk gedrag; zelfs de Resident P.E. Camphuizen⁴⁸ sprak met veel lof van onzen Br. Finn, hoewel hij in de opgegeven punten instemde.

Op den 30 des nademiddaags om 3 uur, verlieten wij met de hartelijkste dankzeggingen en zegenwenschen onzen Br. Finn en zijne Echtgenootte en gingen terstond bij onzen komst aan boord onder Zeil. Ons gezelschap was vermeerderd door den Heer Voorman,⁴⁹ die thans op Banda Perkenier is, maar

⁴⁴ Sic.

⁴⁵ Noot van Wieënkotter: "Aan Br. Beer heeft Br. Finn meer goeds gedaan, dan iemand anders. Dit heeft ons Br. Finn schriftelijk van Br. Beer getoond."

⁴⁶ L. Lammers; overl. 1824; 1822-1824 NZG-zending te Kema/Airmadidi (N.-Celebes).

⁴⁷ Noot van Wieënkotter: "Zooveel ik heb kunnen bemerken uit de brieven en gesprekken der oude Zendelingen is het laatste gedeelte van dit blat de oorzaak dat de Zendelingen de ware liefde en vertrouwen tot hunne Zending verloren hebben. Want, wie word anders geloofd en voorgestaan dan de [- - -]."

⁴⁸ P.C. (P.E.?) Camphuizen; 1823-1829 resident van Banda.

⁴⁹ Sic. Er was op Banda een uitgebreid perkeniersgeslacht met de naam Veerman, zie: M.D. Etmans, *De bevolking van Banda van 1818-1920*. (2 Delen; Leeuwarden (Frl.), 1998) s.v.

vroeger in Gouvernementsdienst was geweest, maar door zijn vroeger gedrag aanleiding had gegeven, dat hij voor vijf jaren buiten de Moluken moest gebannen worden.

Hoewel ik dit jaar gelijk het vorige op de groote wateren moet eindigen en insgelijks een nieuwe beginnen, zoo ontbrak het mij tevens niet aan gelegenheid en gewilligheid om mijnen God en Vader in en door Jezus Christus onzen Heer te loven en te danken, voor de onverdiende genade en barmhartigheid, die ik met mijne Lieve Echtgenoot in het verloperne jaar genoten hadden; en bij de overweging wat ik had kunnen en moeten zijn, moest ik mij schamen voor mijnen Heer en Zaligmaker, doch, die gaarne vergeeft en niet verwijt, laat geenen Zondaar ongetroost en ongesterkt van Hem terugkeren. Het gevoel van mijne zwakheid, het gezigt van alle aanlokzelen der wereld en zonde die gedeurig in en bij ons is, en het beklimmen der bergen die nog voor mij zijn, vooraleer ik tot het wezendlijk doel van mijne begeerte kan geraken, leerde mij bij vernieuwing bidden en smeeken, dat de Heere mij toch mogte bewaren en bijstaan. Zoodoende besloot en begon ik het oude en nieuwe jaar gans gemoedig met den Heere.

1-5 Januarij 1828. Nadat wij eenige dagen met tegenwinden geworsteld en verscheidene Eilanden voorbij gezeild hadden, zoo kwamen wij gezond en verblijd op den 4 des avonds om 6 uur van Banda op Amboina terug; en door Gods genade mogt ik mijne Echtgenoot en de Broederen in de volmaakste gezondheid wederom aantreffen.

Daar nu de Broederen, insgelijks mijne Echtgenoot veel te verhalen hadden omtrent de Feestdagen en het Nieuwe jaar en ik wederkerig van Banda en onzen Br. Finn, zoo hadden wij met elkanderen twee genoegelijke avonden; te meer daar wij God onzen Vader en den Heer Jezus Christus niet genoeg danken konden, voor de liefde en genade die ons dagelijks zoo overvloedig geschonken werd.

6-7 Januarij. Den dag des Heeren bragten wij volgens gewoonte in den openbaren Godsdienst of in de stille eenzaamheid door; en het maandelijksche Biduur, werd door ons trouw bijgewoond, hoewel er nooit een Directeur tegenwoordig was, zelfs dan niet, wanneer een inlandsche Meester voorganger was. Daar wij nu volgens gewoonte na het Biduur bij Domine Kam aten, zoo wierden wij bij die gelegenheid gewaar, dat des zelve avond vergadering zoude zijn van de Bestuurderen des Genootschaps alhier; en toen de tafel afgelopen was en Br. Luijke reeds eene wandeling was gaan doen, werd Br. Dommers en Wieënkotter, die nog een oogenblik langer gebleven waren, door Ds Kam verzogt, om toch bij de hand te willen blijven, opdat [wij] wanneer wij mogten nodig zijn in de Vergadering, terstond konden komen als er geroepen werd. Wat wij bij dit verzoek dachten en onder elkanderen gesproken hebben, terwijl over onze zaak volgens belofte moest gehandeld worden, zal ik aan de mededeeling van Br. Dommers en Luijke overlaten.⁵⁰

Daar wij nu door de Directeuren in de Vergadering gemist werden en evenwel verwacht, zoo werden wij terstond, hoewel Luijke van zijne wandeling nog niet terug was, geroepen en bij onze aankomst gevraagd, hoe dat was of wij niet reeds behoorlijk den vorigen dag gewaarschuwd waren, dat er vergadering over onzen zaken zijn zoude? Het antwoord kan in het voorgaand gelezen worden; maar wij wierden niet beschaamd.

Hetgeen in de Vergadering behandeld werd, kwam op de volgende punten neer. Vooreerst, over de inlandsche Meesters en het schrijven wat er gedaan was, in naam van het hier zijnde Hulp Z.G., aan de Zendelingen Finn, Beer, Fonk enz. In de tweede plaats over de belangen van onszelven. Wat nu de voorgestelde vragen betreft,⁵¹ die wij dachten beantwoord te krijgen, die hadden de Bestuurderen waarvan er slechts vier van waren behalve Ds Kam onbeantwoord gelaten, uithoofde zij eenen schets gemaakt

⁵⁰ Dat betrof de vraag wat Dommers, Luijke en Wieënkotter moesten doen: te Ambon op de vijf zendelingen van Timor wachten of daarheen vertrekken. Besloten werd om te wachten en te trachten de zaak af te doen via correspondentie. Zie sub jan. 1828, in de Uittreksels uit de dagboeken van de Zendeling A. Dommers, ARvdZ 60/2.

⁵¹ Zie pagina 12.

hadden van het Plan Art. 9 in onze Instructie vermeld.⁵² Maar terwijl het de tijd nog niet was om eenen schets te vormen en daarbij zeer onvolledig was naar het gewenschte doel en Instructie, zoo lieten wij ons met niets in, te meer niet, daar wij buiten het Hulp Z.G. op Timor en de aldaar zijnde Broederen niets tot stand kunnen brengen, en van hen gescheiden te worden, als eene Zending op zichzelf, daar hebben wij gansch geene ooren naar. Daar wij nu niet vertrekken zouden, hoewel door hen de vragen niet konden opgelost worden, zoo werd met de meerderheid van stemmen en overeenkomst besloten, dat de gronden zouden opgesteld worden, waarom de Directie van het hierzijnde Hulp Z.G. in vereeniging der hier zijnde Zendelingen, Manado tot de werkplaats van deze Missie de voorkeur had gegeven boven andere; en dan wijders de Broederen onder het oog zoeken te brengen, dat hunne komst alhier volstrekt noodzakelijk zoude zijn volgens de Instructie, wanneer zij niet eenen beteren werkkring als Manado in de nabijheid van Timor konden aanwijzen.

8-15 Januarij. In deze dagen werd het voor mij eene noodzaak, terwijl ik reeds op den 6 eene geduchte waarschuwing gehad had, om voor het eerst in mijn leven onder Doctors handen te gaan. De rede hiervan was, dat ik eene koude gevat had, die zich op en bij zijden de waterblaas vast gezet had en eene hevige pijn veroorzaakte. Door des Heeren hulp en zegen, de Praktijk van Doctor Lijnakker en het gebruik der middelen, ben ik volkomen nadat ik deze dagen in kamer en bed had doorgebracht hersteld. Hoewel ik volkomen overtuigd was, dat mij aan de andere kant van het graf niets anders en ook niets minder wachtede dan de gemeenschap van Christus onzen Heer en Verlosser, zoo was evenwel mijne begeerte nog eenige jaren te leven en, als God behaagd, in den wijngaard des Heeren nog werkzaam te zijn. Ik was dus welgemoed en ook tevreden geweest, wanneer ik had de reis naar den Hemel moeten aanvaren; maar voor iemand die nooit ziek is geweest en nooit pijn heeft uitgestaan, valt het lang niet aangenaam en gemakkelijk, zoo in kamer en bed te verkeren. Uit dien hoofde was het kind ook met Vaders doen niet altoos tevreden, maar de Heere zij gedankt en geprezen, die altoos in liefde op zijne kinderen nederziet en niet kastijd naar hunne dwaasheid en verkeerdheden.

Daar wij nu perzoonlijk met Manado en deszelfs ommestrecken geheel onbekend zijn, de vrees en het vooruitzigt dat mij bij onze aankomst aldaar, wederom eene gemeenschappelijke huishouding zouden moeten oprigten, waar de Broederen gansch niet voor zijn, en de bestemde reis van den W.E.G. Gouverneur naar Manado, die in twee maanden voltrokken zoude worden, deed ons onderling besluiten, om pogingen bij zijn W.E.G. te doen, of niet één of twee Broederen de reis naar Manado konden medemaken op het zelfde landsvaartuig. Br. Dommers en Luijke hebben dit verzoek volbragt, de Gouverneur zoude hetzelfde bij den Havenmeester en Kapitein van het schip onderzoeken of er nog plaats was en ons nader kennis daarvan doen toekomen.

16-26 Januarij. Hoewel ik in deze dagen nog wel gevoelen kon dat ik onder Doctors handen geweest was, zoo mogt ik toch het voorregt genieten, mijne werkzaamheden volgens gewoonte te mogen voortzetten; voor het overige genoten wij in alle omstandigheden Gods zegen en verkeerden onder elkanderen als Broeders en Zusters in een huisgezin.

Behalven dat wij eenen van onze knechten op diefstal hebben aangetroffen,⁵³ dien wij op zijn belijdenis en belofte van beterschap vergeven en in onzen dienst gehouden hebben, moet ik nog melden, dat wij aan Ds Kam gevraagd hebben, om afslag van huishuur. Maar, hoewel er iedereen over roept, dat het te veel geld is, hetgeen wij verwonen, zoo wilde zijn WelEw. evenwel daar niet toe overgaan.

⁵² Art. 9 van de Instructie van Wieënkotter c.s. luidde: "Ten gevolge dezer algemeene bepalingen, zoude het Genootschap gaarne in bijzonderheden hebben willen aanwijzen, wat het werk der Broederen afzonderlijk en in betrekking tot elkander zijn zoude, en werwaarts ieder hunner zich — — —, begeven zoude, doch de daartoe noodzakelijk vereischte kennis der plaatselijke omstandigheden en behoeften missende, meent hetzelfde de vorming van een meer ontwikkeld plan daartoe te moeten overlaten aan de Hulp-Genootschappen op Amboina en Timor, en aan de Broederen Kam en le Brun, in vereeniging met de Broederen, die thans derwaarts vertrekken; welk plan het Genootschap wenscht dat ten spoedigste, na de aankomst der Broederen, zal gevormd, en aan hetzelfde ter goedkeuring worden toegezonden."

⁵³ Noot van Wieënkotter: "Stelen, hoereren en liegen is hier een algemeen gebrek onder de inlandsche Christenen; dit hebben wij reeds met drie Christen jongens ondervonden."

De redenen welke Domine daarvoor opgaf zijn de volgende: I. De Moeder van de Echtgenoot van Domine krijgt dit geld tot levensonderhoud, hoewel zij bij Domine te huis is. II. Het huis waar ik in het vorige dagboek eene beschrijving van heb gegeven⁵⁴ en wij zoolang voor niet in hebben gewoond als wij bij Domine in de kost geweest zijn, had nu reeds zoo lang wij onze eigene huishouding opgerigt hadden ledig gestaan.⁵⁵ Eindelijk III. Domine was niet van voornemens zich voor het Genootschap uit te kleden; waar zijn broeder op Berkel hem reeds voor gewaarschuwd had, zoo als hij tot ons allen gezegt heeft.⁵⁶ Uit liefde tot onzen Heer, belangstelling van de zaak waarvoor wij uitgegaan zijn en uit onze eigene overtuiging dat het te veel huishuur is, in vergelijking van andere huizen, hebben wij ons verplicht gevoeld om afslag van huishuur te vragen; en toen Domine daar niet toe overgaan wilde, zoo is het voor rekening van zijne Conscientie gebleven en wij zijn niet verhuizen gegaan.

27-31 Januarij. Behalven dat alles zijnen behoortlijken voortgang in deze dagen bleef behouden, mogten wij onder elkanderen en in vereeniging van Ds Kam, zijne Echtgenoot en den Zendeling Buttenaar, op den dag des Heeren (27 Januarij) het genoeg hebben, om onzen Heer en Zaligmaker te danken dat Hij wederom Br. Wieënkotter een jaar tot zijn leven had toegevoegd en in eene volkomene gezondheid, het 37 jaar heeft laten beginnen; en bij het slot van dezen dag, was dit zijne hartelijke begeerte: O Heer! Dat mijn ziel met woorden en daden enz. Gezang 51.

Op den 28 zond ons de Gouverneur des morgens twee briefjes; de inhoud van het eerste was, dat ons zijn W.E.G. des morgens in het Fort gaarne wilde spreken en in het tweede werden wij verzogt ten eeten. Bij de volbreng[ing] van het eerste verzoek, wierden wij gewaar, dat de plazen⁵⁷ van het schip dat naar Manado met den Gouverneur vertrekken zoude alle bezet waren; en dus konden voor deze keer de Broederen niet medereizen, wanneer tevens een schip op Amboina mogt komen dat naar Manado bestemd was, zoo zouden twee Broederen volgens de beloften van den Gouverneur vrije scheepsvaart bekomen. Het tweede verzoek hebben wij in het gezelschap van zijn Wel E.G., Ds Kam en Doctor Lijnakker met het grootste genoeg volbragt, terwijl alles in de grootste eenvoudigheid en hartelijkheid begon en eindigde. Daar nu Ds Kam ook eenige vrienden, waar wij ook onder gerekend moeten worden verzogt had, om den avond bij zijn WEw. door te brengen, zoo gingen wij in een gezelschap met Domine des avonds om half 8 uur van den Gouverneur naar zijne woning. Het verzamelde Gezelschap ten huize van Domine bestond uit den W.E.G. Gouverneur,⁵⁸ Overste Steinman, Kapitein Paul, Doctor Harlof, den Heer Boers secretaris van het Gouvernement,⁵⁹ Notaris Hoor,⁶⁰ Buttenaar, Dommers, Luijke, Wieënkotter met zijne Echtgenoot en nog eenige Damens. De gesprekken van het gemelde gezelschap waren meestentijds algemeen en gingen over onderscheiden onderwerpen, als over den dienst der Militairen, partekoliere Amtenaren, over den toestand en bevolking van onderscheiden Eilanden, over de aankomende en uitgaande Scheepen, over de tijding welke men hoorde van den oorlog op Java, over de onderscheiden Reizen die de een of ander gemaakt had en eindelijk over de handel die al door den eenen of anderen gedreven werd. Ja, zulke gezelschappen, is het niet beter voor mij als stilzwijgen, ook worde ik hiertoe genoodzaakt, terwijl ik van de opgegevene onderwerpen weinig of niets weet; maar het harte blijft niet altijd even rustig, uithoofde meestal zoo ook den avond over de Reizen, handelwerkzaamheden enz van onzen WEw. Ds Kam gelagchen ende gekgeschooren word. De aanleidende oorzaak die tot het lagchen en

⁵⁴ Zie DZOK 2002/1.

⁵⁵ Noot van Wieënkotter: "Toch niet op mijn of ons verzoek, maar op de verkiezing van Domine zelfs, of omdat er geen mensch voor gekomen is, die Domine hetzelfde verhuren wilde of konde."

⁵⁶ Samuel Kam. de broer van Joseph Kam. 20 jan. 1768 gedoopt Den Bosch; 1795 predikant te Woudenberg; 1798 te Berkel; 1828 overleden. Van 1816 tot 1821 leidde hij aanstaande zendelingen op, die hij bij zich in huis had wonen.

⁵⁷ plazen = plaatsen.

⁵⁸ P. Merkus, gouverneur van de Molukse eilanden van 1822 tot 1828.

⁵⁹ C. Boers; 1824 fd gouvernementssecr. te Ternate; 1825 gouvernementssecr. te Ternate; 1828 gouvernementssecr. te Ambon en president van de Kleine Landraad; 1828 tevens secr. Subcommissie van Onderwijs te Ambon; tot en met 1830 gouvernementssecr., magistraat, secr. van de Grote Landraad, fiscaal.

⁶⁰ J.A. Hoorn; 1825 wnd collecteur van het Klein Zegel te Ambon; 1826-1853 notaris en vendumeester.

gekscheeren genomen en gegeven word, moet gezogt worden in het houden van het Vaartuig dat Domine heeft en in naam van het Zendelings Genootschap uitgezonden word;⁶¹ in het drijven van zijnen handel, zoowel bij de bezoekreizen op Amboina, als met het uitzenden van het Schip; in het vele maken van Christenen, die noch weeten wat zij geloven moeten, noch verstaan wat zij lezen en veel minder betragten wat van hen verwacht word;⁶² in het houden van de arme maaltijden, dat vooraf op Amboina bekend word en eindelijk, ook de dagelijksche levenswijs van Domine. BV. Domine eet in zijn huis meestal Reist met een gebraden visschjen, papeda,⁶³ zagobrood met inlandschen Zuiker enz. en drinkt sageer of een Groktje. Hier roemt zijn WEw. op, dat hem het best bekomt en smaakt en al het andere daarvoor staan laat. Evenwel, wanneer zijn WEw. hier of daar op eene Partij verzogt word, zoo is door de Heeren opgemerkt dat Domine met zeer veel smaak de kostelijkste en lekkerste geregten gebruikt en den lekkersten zoowel als den gewonen druivensap niet staan laat; en het ergste van allen is nog, wanneer zijn WEw. op eene Partij of ten eeten hier of daar geweest is, dat men dan den volgenden morgen houd hakken moet, om maar de maag wederom in orde te brengen die bedorven is. Hoe weeten de Heeren dit allemaal zoo en waar letten de kinderen der wereld niet al op? Toch Domine wil het ook wel weeten en geeft het zelfs voor een Resept uit.

Waar dezen avond in het bijzonder over gelagchen werd, bestond daarin, dat de jongens of zoogenaamd Kweekelingen tot Schoolmeesters bij het smokkelen van Sageer gevat waren en Domine beboet was. Wat moet men bij zulke gebeurtenissen denken en zeggen? Temeer, wanneer men openlijk hoord dat er gezegd word: die prediken zullen geeft den Keizer dat des Keizers is, zijn de eersten die gevat worden in het smokkelen.

Het tweede dat voorgevallen is, bestond hierin: bij gelegenheid dat over het Reizen gesproken werd, vroeg de W.E.G. Gouverneur aan Ds Kam, wat toch de redenen waren waarom zijn WEw. gene reizen meer deed naar de Sangersche Eilanden en Manado? Waarop Domine ten antwoord gaf, dat zijne drukke werkzaamheden, welke de Eeredienst, Drukkerij en het vaartuig opleverden, hem dit beletten. Doch hierop kreeg Domine openlijk van zijn W.E.G. ten antwoord: het Vaartuig is voor den Koophandel, en door het gezelschap werd gezegt: het geeft toch Pitte, zij meenden Geld. Dat hier vreeszelijk bij gelagchen werd, kan men ligt denken; en het zoude te wenschen zijn, dat ieder Schoemaker bij zijnen leest bleef, dan zoude de wereld niet zoovele aanleidingen tot lagchen en spotten bekomen.

Zoo als wij hoopen en op goede gronden geloven is, behalven dat in de reeds gemelde vergadering beslooten is, nog iets tot bevordering van onze zaak in vereeniging van het hier zijnde Hulp Z.G. door ons toedoen tot stand gebracht. Namelijk, wij hebben hetzelfde Schip (eenen kleinen Schoener) Dat den 6 December 1827 alhier van Timor aangekomen is, voor Duizend gulden ingehuurd om naar Timor Koepang te varen en terstond, zonder ergens buiten noodzaak om te landen, naar Amboina terug [te] komen.

Voor deze Duizend gulden, moet de Kapitein Morning die ook eigenaar van het genoemde Schip is, Br. Dommers en Luijke medenemen en alle zeven Broederen, wanneer de vijf Broederen op Timor Koepang willen en mogen, terugbrengen en zoolang zijlieden, in de heen en wederom reis op het Schip zijn, moet de Kapitein voor hunne behoeften in alle opzigten voor zijne rekening zorgen. Hier nevens moet de Kapitein op Timor Koepang zeven dagen voor zijne eigene rekening blijven stilliggen met zijn vaartuig en alle hulp bewijzen, die er mogt gevordert worden om de Broederen, hetzij tezamen of Br. Dommers en Luijke alleen, met hunne goederen aan boort te krijgen. Moet de Kapitein tevens op orde[r] van de Broederen aldaar langer blijven liggen dan de genoemde zeven dagen, zoo is hetzelfde tegen *f* 1200 per

⁶¹ Noot van Wieënkotter: "Dit mag Domine niet doen als Amtenaar, namelijk een schip voor den handel uitzenden."

⁶² Noot van Wieënkotter: "Ieder Amtenaar is liever Resident van Mahomedaansche Negerijen, dan van Christelijke, uit hoofde hunner trotz, luiheid om alles te be[— —] en hunne hoererij en bijgeloof hetzelfde blijft."

⁶³ Zetmeel dat in water gekookt is, waarna het op stijfsel lijkt en met twee stokjes gegeten wordt.

maand voor rekening van deze Missie of aannemers. Doch wij twijfelen niet, of de Broederen zullen in de genoemde dagen, wel hunne zaken kunnen in orde brengen en tot ons terugkeren.⁶⁴

Wanneer nu door onze Geliefde en Hoogeachte Bestuurderen in overweging genomen word, dat wij wel het beslootene en opgestelde bericht van Manado enz. naar Timor hadden kunnen zenden, maar naar alle waarschijnlijkheid een geheel jaar hadden moeten wagten naar het antwoord van ons bericht; en dan zoude het nog de vraag zijn, of wij geheel geholpen waren, om voort te gaan in het gewenschte doel.

Wij hebben vervolgens in overweging genomen, dat de onkosten van ons verblijf op Amboina, en de overige Broederen op Timor, door het lange wagten en uitstellen, zeker veel hooger zouden loopen voor ons Genoodschap, dan de som die tot het inhuren van het Schip besteed is; terwijl wij nu in het verloop van ééne groote maand op die hoogte kunnen komen, dat wij aan den wensch van onze Zenders zullen kunnen voldoen en wij, zoo als ik denk, naar onze bestemming of werkplaats kunnen vertrekken. Daar nu buiten de vereeniging van alle de Broederen niets tot zekerheid kan gebragt worden, Timor Koepang, wegens de weinige Scheepvaart en andere zwarigheden niet tot het middenpunt van deze Zending kan worden gekozen, maar Amboina of Manado moet worden; Manado op goede gronden profisineel gekozen is tot de werkplaats van deze Missie, en terwijl het ingehuurde Schip bij zijne aankomst op Timor, niet door de Broederen kon ingehuurd worden, uithoofde hetzelve bevracht zoude zijn, zoo zijn wij tot het inhuren overgegaan. Wij twijfelen dan ook niet of onze zwakke pogingen, die met het zuiverste doel aangewend zijn tot bevordering van het werk des Heeren, zullen den Zegen des Heeren en de goedkeuring van onze Zenders wegdragen.

Zie daar Geliefde en Hoogeachte Zenders! iets bij vernieuwing uit mijne dagelijksche aantekeningen van hetgeen ik gezien, gehoord, ondervonden en verrigt heb, naar mijne overtuiging, oordeel en bekwaamheid medegedeelt; dat dit bericht spoedig mag overkomen en onze Geliefde en Hoogeachte Bestuurderen bij het leven, de gezondheid en onder de grootste en beste zegeningen naar Ziel en ligchaam mag aantreffen, is de wensch en bede van den medestrijder in het Koningrijk H.A.F. Wieënkotter, Zendeling van het N.Z.G.

Naschrift van R. Le Bruijn⁶⁵

Dit Journaal is door Br. Wieënkotter per Br. Terlinden⁶⁶ mij ter lectuur en ter verzending toegezonden. Ik heb het gelezen, doch vind maar gansch geen smaak in den schersenden of liever meesterachtig beoordeelenden toon die hierin gebezigd wordt, en laat dus dit alzo ter verantwoording van den schrijver.

⁶⁴ Zie noot 15.

⁶⁵ R. le Bruijn; 1799-1829; 1818-1829 te Kupang (Timor) als zendeling en wnd predikant van de Indische Kerk; 1819 bezoek aan Banda; 1823 bezoekreis door de Zuidwester-Eilanden.

⁶⁶ J.C. ter Linden (Terlinden); overl. 1832; NZG-zendeling; 1828-1829 te Thie (Rote); 1829-1832 te Kupang (Timor), tevens wnd predikant.